

Wsiewołod Wołczew

Zmiany w układzie sił politycznych na Lubelszczyźnie w okresie PKWN

Rocznik Lubelski 10, 291-316

1967

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WSIEWOŁOD WOŁCZEW

ZMIANY W UKŁADZIE SIŁ POLITYCZNYCH NA LUBELSZCZYŹNIE W OKRESIE PKWN

Wyzwolenie Lubelszczyzny nastąpiło w trakcie realizacji letnio-jesiennej ofensywy Armii Radzieckiej w ostatniej dekadzie lipca 1944 roku. W dniu 20 lipca jednostki Armii Radzieckiej, przy współdziałaniu oddziałów Armii Polskiej, rozpoczęły walki o sforsowanie Bugu w rejonie Dorohuska. W następnym dniu Dorohusk został wyzwolony. W dniu 22 lipca w rezultacie kilkugodzinnych walk wyzwolono Chełm, który stał się pierwszą siedzibą PKWN. Następnie po dwudniowych walkach wojska radzieckie zdobyły Lublin.

Kontynuując natarcie jednostki Armii Radzieckiej 26 lipca zajęły Puławę i Dęblin i wyszły na linię Wisły. Na tym odcinku została skoncentrowana następnie I Armia Wojska Polskiego, która rozpoczęła przygotowania do sforsowania rzeki. W tym samym czasie wojska radzieckie prowadziły natarcie na północy województwa i 25 lipca wyzwoliły Lubartów.

Jednocześnie w dniach od 22 do 27 lipca zostały zdobyte: Parczew, Włodawa, Radzyń i w dniach późniejszych Biała Podlaska. Na tereny południowej Lubelszczyzny wojska radzieckie wkroczyły w dniu 21 lipca w rejonie Hrubieszowa, który wyzwolono 23 lipca 1944 roku. Od 24 do 27 lipca oswobodzone były także Biłgoraj, Zamość, Krasnystaw, Janów Lubelski i Kraśnik. Najdłużej na Lubelszczyźnie walki trwały w rejonie Siedlec, gdzie wojska hitlerowskie zostały rozbite dopiero w dniu 31 lipca 1944 r.¹

Niezależnie od całkowitego wyzwolenia w ostatniej dekadzie lipca wszystkich powiatów województwa lubelskiego jego zachodnie tereny przez całe drugie półrocze 1944 roku znajdowały się w bezpośrednim zasięgu działań wojennych. Dotyczy to powiatów znajdujących się w pasie przyfrontowym, w pierwszym rzędzie Puław oraz częściowo Kraśnika. W związku z tym, ludność z gmin nadwiślańskich w tych powiatach była ewakuowana w głąb terenów wyzwolonych i odbudowa życia gospodarczego i społecznego nastąpiła tam dopiero po wyzwoleniu lewego brzegu Wisły².

¹ *Dolata Wyzwolenie Polski, 1944—1945*. Warszawa 1966, s. 25, 27—29, 31, 34, 37—39, 52—53, 398.

² Położenie części wyzwolonych terenów bezpośrednio w pasie przyfrontowym oraz ewakuacja tych terenów jeszcze bardziej komplikowały całokształt sytuacji społeczno-ekonomicznej.

W chwili wyzwolenia Lubelszczyzna stanowiła główną bazę kadrową obozu ludowo-demokratycznego w „Polsce Lubelskiej”. Skupiało się tutaj ponad 60% członków PPR i ponad 90% żołnierzy Armii Ludowej terenów wyzwolonych³. Organizacje partyjne PPR istniały w powiatach: puławskim, kraśnickim, krasnostawskim, zamojskim, lubelskim, włodawskim, lubartowskim, siedleckim oraz częściowo chełmskim, biłgorajskim i radzyńskim⁴. Pewna ilość komórek PPR i garnizonów Armii Ludowej działała również w innych powiatach.

Istotne znaczenie posiadały także zorganizowane w okresie okupacji rady narodowe, jako ogniwa apartu władzy powstającego państwa ludowego. Obok Wojewódzkiej Rady Narodowej w chwili wyzwolenia na Lubelszczyźnie działały powiatowe rady narodowe w powiatach: krasnostawskim, kraśnickim, lubartowskim, puławskim, włodawskim, zamojskim, biłgorajskim, lubelskim, radzyńskim i siedleckim oraz organizacja, która stała się załącznikiem Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie⁵.

W powiatach, gdzie działały powiatowe rady narodowe, powstało także szereg gminnych i wiejskich rad narodowych oraz komitetów folwarcznych⁶.

W radach narodowych, podobnie jak i w szeregach Armii Ludowej, głównym sojusznikiem PPR były radykalne i lewicowe elementy ruchu ludowego⁷.

Zasięgu wpływów i bazy społecznej obozu ludowo-demokratycznego na Lubelszczyźnie nie można jednak zawęzić tylko do jego ram organizacyjnych. Postępujący w okresie okupacji proces radykalizacji mas, który ze szczególną siłą wystąpił w szeregach ruchu ludowego na Lubelszczyźnie, doprowadził do powstania, przede wszystkim na wsi, warunków sprzyjających realizacji programu obozu ludowo-demokratycznego. Podobny proces zachodził również w środowiskach miejskich, przede wszystkim w szeregach klasy robotniczej. Nie mógł jednak on być natychmiast zdyskontowany, ponieważ obóz ludowo-demokratyczny prawie nie posiadał bezpośrednich wpływów organizacyjnych w miastach Lubelszczyzny.

Niezależnie od faktu, że siły rewolucyjne posiadały znaczne wpływy w województwie, koncentrowały się one jednak w jego centralnej i po-

³ W chwili wyzwolenia organizacja lubelska PPR zrzeszała około 3 tys. członków, wobec 5 tys. na wszystkich terenach wyzwolonych. Armia Ludowa na Lubelszczyźnie skupiała około 20 tys. żołnierzy, wtedy kiedy w Białostockiem nie istniała ona w ogóle, a na terenach Rzeszowskiego, Warszawskiego i Warszawy Pragi szeregi jej liczyły po kilkuset członków. N. K o ł o m e j c z y k *PPR 1944—1945*, s. 20.

⁴ Tamże oraz E. M y ś ł o w s k i *Rozwój organizacyjny PPR w woj. lubelskim w drugiej połowie 1944 r.* „Rocznik Lubelski”. T. V, 1962, s. 205—206.

⁵ J. P a w ł o w i c z *Z dziejów konspiracyjnej KRN 1943—1944*. Warszawa 1961, s. 203, 210; St. K r z y k a ł a *Tworzenie się organów władzy ludowej na Lubelszczyźnie w latach okupacji. Polska Partia Robotnicza, Gwardia Ludowa i Armia Ludowa na Lubelszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej (1942—1944)*. Lublin 1958, s. 65—68.

⁶ St. K r z y k a ł a, J. P a w ł o w i c z *op. cit.*,

⁷ J. B o r k o w s k i *Ruch ludowy i procesy radykalizacji na wsi w okresie okupacji (1939—1944). Z najnowszych dziejów Polski 1939—1947*. Warszawa 1963, s. 194—195, 204; J. P a w ł o w i c z *op. cit.*, s. 200—208, 232—234.

łudnio-zachodniej części. Natomiast w powiatach południowo-wschodnich i północnych wpływy organizacyjne obozu KRN były minimalne⁸.

Podobnie przedstawiała się sprawa w większych ośrodkach miejskich z Lublinem włącznie⁹.

Zaangażowane od szeregu miesięcy w ciężkich walkach z wojskami okupanta oddziały Armii Ludowej z chwilą wyzwolenia nie zawsze znajdowały się w najbardziej ważnych pod względem strategicznym i politycznym punktach województwa¹⁰.

W tej sytuacji przed siłami ludowo-demokratycznymi z PPR na czele z chwilą wyzwolenia Lubelszczyzny stało zadanie pokierowania procesem powstawania władzy ludowej. Trzeba było natychmiast przystąpić do organizowania organów władzy w powiatach, gdzie wpływy KRN dotychczas prawie że nie sięgały lub były bardzo ograniczone¹¹. Jednocześnie Lubelszczyzna stała się bazą kadrową dla powstających resortów PKWN, Wojska Polskiego oraz dla innych terenów wyzwolonych. W tym okresie przemożny wpływ na umocnienie obozu ludowo-demokratycznego w województwie lubelskim wywierała obecność tutaj władz centralnych tworzącego się państwa ludowego.

Od pierwszych dni wyzwolenia obóz ludowo-demokratyczny na Lubelszczyźnie napotykał na zdecydowany opór ze strony sił burżuazyjnych. Powstanie PKWN i wyzwolenie ziem polskich przez Armię Radziecką w istotny sposób zmieniły układ i stosunek sił politycznych na terenach wyzwolonych, lecz bynajmniej nie oznaczało to natychmiastowej politycznej i organizacyjnej likwidacji ośrodków klas posiadających i ich wpływów wśród społeczeństwa.

Główne siły obozu londyńskiego na terenach wyzwolonych skupione były właśnie w województwie lubelskim¹². Delegatura Rządu Londyńskiego, Armia Krajowa, Stronnictwo Narodowe, SL „Roch” i znajdujące się pod jego politycznym kierownictwem BCh posiadały szeroko rozbudowaną sieć polityczną, administracyjną i wojskową we wszystkich powiatach i miastach województwa¹³. W niektórych powiatach pewne wpływy posiadał również skrajny odłam „Obozu Narodowego” — Narodowe Siły Zbrojne¹⁴.

W toku wyzwalań Lubelszczyzny, podobnie jak na innych obszarach, ekspozytury klas posiadających skupione wokół delegatury i AK przystąpiły do realizacji polityczno-wojskowych założeń planu „Burza”. Na terenie większości miast i powiatów z Lublinem włącznie ujawniły się organa administracji Rządu Londyńskiego, które w oparciu o oddziały zbrojne Armii Krajowej próbowały ująć władzę w swe ręce, prze-

⁸ N. Kołomejczyk *op. cit.*, s. 20.

⁹ „Większość kadr partyjnych ziem wyzwolonych skupiona była w Lubelskiem, przeważnie w małych miasteczkach i wsiach”. Tamże, s. 21.

¹⁰ Tamże, s. 21.

¹¹ K. Kersten *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego*. Lublin 1965, s. 50—57; N. Kołomejczyk *op. cit.*, s. 21.

¹² „Najsilniejsze pozycje na terenach wyzwolonych posiadał obóz londyński w województwie lubelskim, gdzie skoncentrowane zostały jego najliczniejsze oddziały bojowe”. W. Góra *PPR w walce o podział ziemi obszarniczej 1944—1945*. Warszawa 1962, s. 98.

¹³ W. Wołczew *Z działalności obozu londyńskiego na Lubelszczyźnie* (styczeń — lipiec 1944 r.). Lublin 1963, s. 16—18, 35—36, 46—47, 55—57.

¹⁴ Tamże, s. 39—42.

ciwstawiając się w zdecydowany sposób wszelkim poczynaniom PKWN¹⁵.

Opór ośrodków politycznych i wojskowych klas posiadających na Lubelszczyźnie trzeba było likwidować przy pomocy siły, co doprowadziło już w pierwszym okresie po wyzwoleniu do poważnego zaostrzenia stosunków politycznych na terenie województwa¹⁶. Nastąpiło to niezależnie od drążących obóz londyński sprzeczności klasowych i politycznych, rozwijających się pod przemożnym wpływem procesu radykalizacji mas, który w okresie wyzwolenia znalazł wyraz w zerwaniu z nim znacznej części członków BCh i AK. Wielu z nich zasiliło szeregi Wojska Polskiego lub aktywnie włączyło się do pracy nad rozwojem i utrwaleniem państwa ludowego¹⁷.

W związku z tym, że próba objęcia władzy nie powiodła się, ekspozytury obozu londyńskiego przystąpiły do konspiracyjnej działalności, skierowanej przeciwko państwu ludowemu¹⁸. W tej sytuacji nawet w środowiskach sympatyzujących z nową władzą utrwaliły się nastroje tymczasowości PKWN¹⁹.

Znaczny wpływ na trudną sytuację polityczną, która powstała na Lubelszczyźnie w okresie wyzwolenia, miała również, obok działalności obozu londyńskiego, działalność ukraińskich nacjonalistów w powiatach południowo-wschodnich²⁰.

Wreszcie osobny problem stanowi fakt, że właśnie województwo lubelskie stało się siedzibą władz centralnych powstającego państwa ludowego. Powodowało to w konkretnych warunkach szczególne zaostrzenie się walki klasowej na wszystkich płaszczyznach właśnie w województwie lubelskim, w którym sytuacja w istotny sposób oddziaływała także na inne tereny wyzwolone. Właśnie dlatego na Lubelszczyźnie, która obiektywnie stała się centralnym ośrodkiem kształtowania się ludowej państwowości, splot sprzeczności klasowych, występujących w społeczeństwie polskim w owym okresie, znalazł swój najbardziej jaskrawy wyraz. Wszystko to razem biorąc zadecydowało o szczególnej ostrości walki klasowej na Lubelszczyźnie w okresie PKWN.

Trudności polityczne, które wystąpiły na Lubelszczyźnie, podobnie jak i na innych terenach wyzwolonych, zrodziły się na gruncie zacofanych stosunków gospodarczo-społecznych i ciężkiej sytuacji ekonomicznej, będącej bezpośrednim wynikiem okupacji i działań wojennych. W

¹⁵ K. Kersten *op. cit.*, s. 29—31; Wołczew *Przebieg realizacji planu „Burza” na Lubelszczyźnie*. „Rocznik Lubelski”. T. V, 1962.

¹⁶ „W społeczeństwie polskim utrzymał się więc nadal podział z okresu okupacji. Jedni uważali za swoją władzę rząd emigracyjny w Londynie, inni skupiali się wokół programu PKWN. Istniały nadal 2 koncepcje odbudowy państwa polskiego — jedna zmierzająca przy pomocy imperialistycznych państw zachodu do restauracji Polski przedwrześniowej, kapitalistycznej, druga dążąca do budowy nowego, ludowego państwa w oparciu o pomoc i przyjaźń z ZSRR”. W. Góra *op. cit.*, s. 96.

¹⁷ W. Góra *op. cit.*, s. 96; R. Halaba *Ruch ludowy w latach 1944—1949. Z dziejów Polski Ludowej*. Warszawa 1966, s. 271—272; K. Kersten *op. cit.*, s. 94—95.

¹⁸ W. Góra *op. cit.*, s. 98; K. Kersten *op. cit.*, s. 71; W. Wołczew *Przebieg realizacji planu „Burza”...*, s. 233.

¹⁹ *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego 1944—1947*. Warszawa 1961, s. 75—77.

²⁰ W. Góra *op. cit.*, s. 97—98.

okresie międzywojennym województwo lubelskie należało do regionów najbardziej zacofanych pod względem struktury społeczno-gospodarczej i stopnia rozwoju ekonomicznego.

W 1939 roku 81,6% całej ludności województwa stanowiła ludność mieszkająca na wsi²¹. Z pracy w rolnictwie utrzymywało się przed wojną 71% mieszkańców Lubelszczyzny²². W przemyśle województwa w 1937 roku pracowało zaledwie około 8% ogółu pracowników najemnych, co stanowiło nieco ponad 19 tys. osób²³.

Biorąc pod uwagę, że przemysł województwa lubelskiego w znacznym stopniu był lokalizowany na wsi oraz że jego wiodącymi gałęziami był przemysł: spożywczy, mineralny (materiałów budowlanych) i drzewny, charakteryzujący się niskim stopniem koncentracji produkcji i zatrudnienia, a jednocześnie wysokim stopniem sezonowości, należy stwierdzić, że odsetek przemysłowego proletariatu na Lubelszczyźnie był bardzo niski²⁴. Natomiast w rzemiośle województwa pracowało przed wojną około 55 tys. osób²⁵.

W okresie międzywojennym Lubelszczyzna nie posiadała w zasadzie wyodrębnionych ośrodków przemysłowych. Podstawową część ludności miast stanowiły warstwy drobnomieszczańskie i urzędnicze. W wielu miastach województwa znaczny odsetek ludności utrzymywał się z pracy w gospodarstwach rolnych. Poważna część przemysłu Lubelszczyzny znajdowała się w rękach posiadaczy ziemskich²⁶. Koła burżuazji przemysłowej i handlowej były z racji swoich ekonomicznych interesów związane, a nawet często uzależnione od miejscowego obszarnictwa. W tych warunkach obszarnictwo posiadało szeroko rozgałęzione stosunki także wśród warstw urzędniczych i inteligencji.

Ogółem na Lubelszczyźnie wielka własność ziemska obejmowała 21,1% wszystkich gruntów, w tym 13,1% ogółu użytków rolnych i aż 52,7% całej powierzchni leśnej²⁷. Wśród ponad 96 tys. robotników najemnych w rolnictwie około 50% stanowili robotnicy folwarczni w majątkach obszarniczych²⁸.

²¹ „Rocznik Statystyczny Województwa Lubelskiego” (RSWL) 1965. Lublin, s. 15. Dane nie obejmowały powiatu i miasta Siedlec, które od 1949 weszły w skład województwa warszawskiego.

²² Na podstawie spisu ludności z 1931 r. „Mały Rocznik Statystyczny” (MRS) 1938. s. 32. Z tego samego źródła wynika, że wśród pozostałej ludności 13,9% utrzymywało się z pracy w przemyśle, 5,8% w handlu i 2,3% w komunikacji. Lecz liczby te nie odzwierciedlają w należyтым stopniu rzeczywistego układu stosunków społecznych na Lubelszczyźnie, ponieważ do liczby osób utrzymujących się z pracy w przemyśle statystyka przedwojenna zaliczała również rodziny rzemieślników. Wśród ogółu pracowników najemnych w województwie, pracownicy w rolnictwie i w przemyśle razem stanowili około 71%, natomiast pracownicy najemni tylko w przemyśle 24,7% (MRS 1938, obliczono na podstawie danych zawartych na s. 237). Liczba ostatnia obejmująca 61,7 tys. osób, nie jest także ścisła, ponieważ do liczby tej także zaliczeni są pracownicy rzemiosła.

²³ Na podstawie danych zawartych w MRS 1939. Warszawa 1939, s. 134.

²⁴ M. Waleszko, Z. Mitura *Zarys rozwoju gospodarczego Lubelszczyzny w latach 1944—1959*. Lublin 1959, s. 23—27.

²⁵ Tamże, s. 27.

²⁶ Chodzi tu przede wszystkim o podstawowe gałęzie przemysłu Lubelszczyzny — przemysł spożywczy i drzewny.

²⁷ MRS 1939, s. 73.

²⁸ Na podstawie: MRS 1939, s. 259 i W. Góra *op. cit.*, s. 171.

Daleko posunięte były zarazem procesy rozwarstwienia wsi lubelskiej. Wśród ogólnej ilości gospodarstw chłopskich gospodarstwa karłowate i małorolne do 5 ha już w 1931 roku stanowiły 60,8%. Natomiast gospodarstwa ponad 10 ha obejmowały 8% ogółu gospodarstw. Wśród gospodarstw posiadających od 10 do 15 ha gruntów siły najemne zatrudniało 22,9%, zaś wśród gospodarstw od 15 do 50 ha około 42% gospodarstw tej grupy²⁹.

Z przytoczonych danych wynika, że zróżnicowanie klasowe w województwie lubelskim najostrzej występowało na wsi. W miastach natomiast w rezultacie niskiego poziomu rozwoju przemysłu i przewagi produkcji warsztatowo-rzemieślniczej, a co za tym idzie niskiego stopnia koncentracji klasy robotniczej, konflikty społeczne występowały w formie bardziej zawoalowanej. Czynniki te w znacznym stopniu zadecydowały o głównych elementach w sytuacji politycznej, jaka ukształtowała się na Lubelszczyźnie w okresie wyzwolenia. Działanie ich zostało pogłębione przez warunki okupacji hitlerowskiej. W latach wojny w rezultacie dyskryminacyjnej polityki władz hitlerowskich nastąpił regres w dziedzinie rozwoju społeczno-gospodarczego Lubelszczyzny.

W okresie wojny, przede wszystkim w rezultacie ludobójczej polityki okupanta, ludność województwa zmniejszyła się o 360 tys., czyli prawie o 18% w stosunku do roku 1939³⁰. Przyjmując w liczbach bezwzględnych straty ludności miejskiej były daleko wyższe niż ludności wsi, w związku z czym udział ostatniej grupy wzrósł w 1946 roku do 83,5% wobec 81,6% przed wojną³¹.

Polityka przemysłowa okupanta doprowadziła nie tylko do osłabienia burżuazji, lecz także do poważnego ograniczenia mocy produkcyjnych przemysłu Lubelszczyzny i ilościowego zmniejszenia się i tak nielicznej klasy robotniczej.

Na wsi dyskryminacyjna polityka okupanta, podobnie jak i w miastach, dotknęła w pierwszym rzędzie biedotę, przy jednoczesnym zachowaniu, a nawet ekonomicznym poparciu własności obszarnej i wielko-chłopskiej³². W rezultacie w okresie okupacji nastąpił wzrost znaczenia rolnictwa w ogólnej strukturze gospodarczo-społecznej województwa, z drugiej jednak strony pogłębiły się obiektywne przesłanki dla dalszego zaostrzenia sprzeczności klasowych na wsi lubelskiej.

Jednocześnie w rezultacie całokształtu polityki okupanta już w okresie okupacji ludność miast i biedota wiejska znalazły się w bardzo ciężkich warunkach ekonomicznych. Trudności te pogłębiły się szczególnie z chwilą wyzwolenia w rezultacie strat powstałych w wyniku rabunkowej gospodarki okupanta i działań wojennych.

Ogółem w okresie okupacji i podczas działań wojennych w województwie lubelskim uległo zniszczeniu całkowitemu lub częściowemu 62%

²⁹ MRS 1939, s. 68—69.

³⁰ R. Wiśniewski *Lubelszczyzna w liczbach*. Lublin 1964, s. 6.

³¹ RSWL 1964, s. 15 (podobnie jak w przyp. 30).

³² W. Góra *op. cit.*, s. 29—31; J. Pawłowicz *op. cit.*, s. 17—19.

zakładów przemysłowych³³. Straty rzemiosła w tym okresie wyniosły około 55% ogólnego stanu zakładów z roku 1939³⁴. Zniszczeniu uległo około 60% sieci energetycznej wysokiego napięcia³⁵. Na kolei straty objęły około 55% urządzeń komunikacyjnych i 95% budynków, wywieziono także przeważającą część taboru kolejowego i wysadzono większość mostów na rzekach Lubelszczyzny³⁶. Całkowitemu lub częściowemu zniszczeniu uległa także większość dróg bitych o nawierzchni twardej oraz znaczna ilość mostów drogowych³⁷.

Podobnie przedstawiała się sprawa w rolnictwie. Ogółem na terenie województwa uległo zniszczeniu około 20 tys. budynków mieszkalnych i 40 tys. budynków gospodarskich³⁸. Straty w pogłowie inwentarza żywego wyniosły: konie — 39,6%, bydło rogacie — 54,6%, trzoda chlewna — aż 62% stanu przedwojennego³⁹.

W latach okupacji poważnie zmniejszył się również stan urządzeń komunalnych i socjalno-oświatowych. Ilość izb mieszkalnych w miastach województwa zmniejszyła się prawie o 26%⁴⁰. Zniszczonych zostało około 350 budynków szkolnych o 1200 izbach lekcyjnych⁴¹.

Szczególnie duże straty w wyniku działań wojennych wystąpiły w powiatach: krańickim, puławskim, włodawskim, lubelskim oraz w Lublinie⁴². Natomiast straty i zniszczenia spowodowane przez okupanta dotknęły przede wszystkim Lublin oraz powiaty: zamojski, biłgorajski, krańicki, hrubieszowski i tomaszowski⁴³.

Niezależnie od zniszczeń i strat spowodowanych przez okupację i działania wojenne z chwilą wyzwolenia właściwie ustała działalność niemal wszystkich gałęzi gospodarki narodowej, poza rolnictwem. Do ponownego ich uruchomienia nowa władza potrzebowała kadr, surowców oraz czasu niezbędnego dla organizacji produkcji. Właśnie w tych warunkach nastąpiło pogorszenie sytuacji ekonomicznej ludności, szczególnie miejskiej.

Naruszenie więzi ekonomicznych między poszczególnymi regionami kraju i prawie całkowite unieruchomienie produkcji przemysłu, rzemiosła, komunikacji i handlu spowodowało niemalże całkowite zerwanie stosunków ekonomicznych między wsią i miastem, które uległy znaczne-

³³ R. Wiśniewski *op. cit.*, s. 7. Wśród zakładów zniszczonych znajdowały się między innymi fabryki samolotów w Lublinie i w Białej Podlaskiej, trzy cukrownie w Rejowcu, Strzyżowie i Nielewici, huta szkła w Dąbrowie, pow. Łuków, fabryka obuwia pod Puławami, elektrownia w budowie w Jawidzu oraz elektrownie w Białej Podlaskiej, Radzyniu, Międzyrzecu, Lubartowie, krochmalnia w Bakowie, 15 cegielni, 10 gorzelni i szereg innych. Patrz: K. Kersten *op. cit.*, s. 135—137; B. Wilczewski *Problemy gospodarcze województwa lubelskiego w latach 1944—1959*. „Rocznik Lubelski”. T. II, 1959, s. 104; P. Karpiuk *Życie gospodarcze. Sto sześćdziesiąt cztery dni „Polski Lubelskiej”*. Lublin 1964, s. 47.

³⁴ P. Karpiuk *op. cit.*

³⁵ K. Kersten *op. cit.*, s. 135.

³⁶ P. Karpiuk *op. cit.*, s. 51.

³⁷ B. Wilczewski *op. cit.*, s. 103.

³⁸ Tamże.

³⁹ W. Góra *op. cit.*, s. 100.

⁴⁰ Obliczono na podstawie B. Wilczewski *op. cit.*, s. 102.

⁴¹ Tamże, s. 103.

⁴² Tamże, s. 102—103.

⁴³ Tamże.

mu osłabieniu już w okresie okupacji. Stosunki towarowe w tej sytuacji przyjmowały często formę prostej wymiany naturalnej — produkt za produkt. W dziedzinie finansów groziła inflacja. Wszystkie te zjawiska sprzyjały rozwojowi spekulacji i czarnego rynku, co z kolei jeszcze bardziej pogłębiało trudności ekonomiczne władzy ludowej i ludności.

Ciężka sytuacja ekonomiczna, jaka ukształtowała się na Lubelszczyźnie z chwilą wyzwolenia i występujące w związku z nią nastroje niezadowolone w poszczególnych środowiskach, pogłębiły trudności polityczne tego okresu i sprzyjały działalności burżuazyjnego podziemia.

Naczelnym zadaniem, jakie stało przed obozem ludowo-demokratycznym w województwie lubelskim z chwilą wyzwolenia, podobnie jak i na innych terenach, było tworzenie nowego ludowego aparatu władzy, który byłby zdolny do szybkiej odbudowy życia gospodarczego i społecznego oraz do realizacji rewolucyjnych przeobrażeń społecznych jakie zapowiadał Manifest Lipcowy⁴⁴.

Przy rozwiązywaniu tego zadania siły ludowo-demokratyczne opierały się przede wszystkim o te elementy aparatu władzy ludowej, które w załączkowej formie powstały już w okresie okupacji w kraju i na emigracji w Związku Radzieckim, w postaci rad narodowych, komitetów folwarcznych, Armii Ludowej i Wojska Polskiego⁴⁵. Jednocześnie można było się oprzeć o środowiska działaczy rewolucyjnych, lewicowych i demokratycznych, które z różnych powodów nie nawiązały w okresie okupacji łączności z obozem ludowo-demokratycznym⁴⁶. Wszystko to jednak było niewystarczające. Trzeba było także sięgnąć do kadr i specjalistów byłego aparatu państwa burżuazyjnego i wykorzystać ich umiejętności i doświadczenie, niezależnie od sympatii i powiązań ideowych i politycznych tych ludzi⁴⁷. Nie można też pominąć faktu, że od samego początku proces tworzenia aparatu władzy ludowej na Lubelszczyźnie odbywał się w walce o likwidację organów administracji Delegatury Rządu Londyńskiego, następnie zaś w ostrej walce z burżuazyjnym podziemiem.

W tej sytuacji proces tworzenia nowego aparatu państwowego wymagał od sił ludowo-demokratycznych, w pierwszym zaś rządzie od PPR, stosowania umiejętnej polityki, przyciągania ludzi różnych środowisk oraz wielkiej czujności politycznej w celu izolowania i zapobiegania próbom penetracji elementów reakcyjnych i zapewnienia kontroli nad działalnością poszczególnych ogniw powstającej administracji.

Podstawowymi organami władzy terenowej, o które opierało się powstające państwo ludowe, były rady narodowe powoływane w konkret-

⁴⁴ „Cały wysiłek naszej partii skierowany być musi obecnie na montowanie nowego, demokratycznego aparatu władzy państwowej, na budowanie nowego życia i ładu społecznego” — O zadaniach partii w organizowaniu władzy ludowej. *Okólnik Komitetu Obwodowego PPR w Lublinie z dnia 14 VIII 1944 r.* Opublikował R. Halaba. „Z Pola Walki”, 1959 nr 2.

⁴⁵ K. Kersten *op. cit.*, s. 51—56; S. Zawadzki *Budowa aparatu Polski Ludowej*. Warszawa 1966, s. 117—118.

⁴⁶ N. Kołomejczyk *op. cit.*, s. 25—26.

⁴⁷ K. Kersten *op. cit.*, s. 53—54; S. Zawadzki *op. cit.*, s. 122.

nych warunkach, w drodze delegowania i kooptacji⁴⁸. Rady narodowe stanowiły podstawową płaszczyznę polityczną porozumienia i współdziałania wszystkich elementów postępowych i demokratycznych a zarazem od początku swej legalnej działalności sprawowały nadzór i kontrolę nad działalnością administracji państwowej i gospodarczej w oparciu o rozwijającą się aktywność i inicjatywę mas⁴⁹.

Lubelska Wojewódzka Rada Narodowa rozpoczęła swą legalną działalność w końcu lipca 1944 roku⁵⁰. Zajął się ona przede wszystkim powołaniem rad narodowych na terenie województwa, tym bardziej, że nie wszystkie rady powiatowe powstałe w okresie okupacji okazały się przygotowane do sprawowania władzy. Jednocześnie w połowie powiatów i w większości gmin województwa rady w okresie okupacji nie istniały⁵¹.

W dniu 2 VIII 1944 roku rady narodowe sprawowały już władzę w Chełmie, Włodawie, Lubartowie, Radzynie, Zamościu, Lublinie, w powiecie lubelskim oraz w szeregu gmin⁵². Jednocześnie do pozostałych powiatów WRN skierowała specjalne grupy organizacyjne w celu powołania rad narodowych⁵³. W większości powiatów rady narodowe obejmowały władzę w drodze likwidacji organów Delegatury Rządu Londyńskiego⁵⁴.

Proces powstawania rad narodowych na Lubelszczyźnie trwał przez cały sierpień 1944 roku. Ostatnia rada powiatowa powołana została w Białej Podlaskiej. Natomiast w hrubieszowskim i tomaszowskim proces organizowania rad narodowych w sierpniu nie został jeszcze zakończony, ponieważ większość gmin na tych terenach była objęta działalnością ukraińskich nacjonalistów⁵⁵.

Główny ciężar pracy przy organizowaniu rad narodowych spoczywał na członkach PPR. Niemniej partia zrobiła wszystko, aby w trakcie powoływania rad przyciągnąć do udziału w nich postępowych i demokratycznych działaczy z innych ugrupowań politycznych. Na Lubelszczyźnie, obok członków PPR masowy i aktywny udział w tworzeniu terenowych organów władzy ludowej brali radykalni działacze i członkowie ruchu ludowego. Widoczne to było w składzie rad narodowych, gdzie w radach powiatowych i miejskich udział członków PPR wynosił od 25 do 40%, natomiast w radach gminnych większość stanowili człon-

⁴⁸ System delegowania i kooptacji, a nie wyborów w pierwszym okresie istnienia władzy ludowej pozwalał umacniać pozycje obozu ludowo-demokratycznego i nie dopuścić do organów władzy elementów związanych z obozem burżuazyjnym.

⁴⁹ S. Zawadzki *op. cit.*, s. 126—128.

⁵⁰ P. Dąbek *Wojewódzka Rada Narodowa w Lublinie*. „Rocznik Lubelski”. T. II, 1959, s. 60—63.

⁵¹ K. Kersten *op. cit.*, s. 55.

⁵² Tamże oraz A. Iskrzycki, S. Krzykała *Miejska Rada Narodowa w Lublinie — organ władzy ludu pracującego*. „Rocznik Lubelski”. T. II, s. 169.

⁵³ K. Kersten *op. cit.*, s. 55.

⁵⁴ *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego 1944—1947*, s. 41; W. Wołczew *Przebieg realizacji planu „Burza”...*, s. 225—233.

⁵⁵ K. Kersten *op. cit.*, s. 56.

kowie SL, około 60%, zaś członkowie PPR od 15 do 30%⁵⁶. W ten sposób rady narodowe na Lubelszczyźnie już w okresie PKWN były jednym z podstawowych czynników rozwoju i umacniania się sojuszu robotniczo-chłopskiego. Obok członków PPR i SL, w powiatowych i miejskich radach narodowych znaczny był udział członków PPS oraz bezpartyjnych⁵⁷.

Powstałe rady narodowe przystąpiły do organizacji swoich organów wykonawczych w celu uruchomienia życia gospodarczego i społecznego. W pierwszym okresie swej działalności rady nie były jednak, ze względu na brak doświadczenia w działalności państwowej, przygotowane do natychmiastowego zapewnienia realizacji ówczesnych zadań⁵⁸. W związku z tym zgodnie z postanowieniem PKWN, w terenie obok rad narodowych powstał wykonawczy aparat administracyjny, kadry którego obsadzone zostały przede wszystkim przez pracowników starego aparatu państwowego⁵⁹. Radom narodowym natomiast przysługiwało prawo kontroli społecznej nad całokształtem działalności tego aparatu. Ta dwutorowość organów administracji państwowej w terenie pozwoliła niewątpliwie usprawnić działalność organizacyjną i gospodarczą państwa. Z drugiej jednak strony stworzyła ona warunki dla penetracji i oddziaływania ośrodków burżuazyjnych na pracę aparatu administracyjnego, szczególnie w pierwszym okresie powstawania i istnienia władzy ludowej.

W podobny sposób powstawał również aparat sądownictwa na Lubelszczyźnie. Już w końcu lipca i w początkach sierpnia rozpoczęły działalność: Sąd Okręgowy i Grodzki w Zamościu, Sąd Okręgowy w Lublinie, Turobinie i Tomaszowie. Aparat sądownictwa rekrutował się z pracowników przedwojennego wymiaru sprawiedliwości, w związku z czym, niezależnie od lojalnej postawy większości z nich względem władzy ludowej, nie zawsze był zdolny właściwie realizować politykę nowej władzy⁶⁰.

Zupełnie odmienny natomiast, ze względu na charakter i zadania był proces organizowania „aparatu przemocy” państwa ludowego. Organizację organów MO i Urzędu Bezpieczeństwa oparto w pierwszym rzędzie o kadry PPR i oddziałów partyzanckich AL⁶¹. Znaczny był także udział w aparacie MO radykalnych działaczy i członków ruchu ludowego⁶². Już w dniu 26 VII 1944 roku powstała w Lublinie Obwodowa Komenda Milicji Obywatelskiej. Organizacja komend powiatowych MO oraz większość posterunków gminnych została w zasadzie zakończona

⁵⁶ I. Caban *Zasadnicze procesy polityczne w ruchu ludowym na Lubelszczyźnie w okresie 1944—1949. Ruch ludowy na Lubelszczyźnie. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez WK ZSL w Lublinie*. Lublin 1964, s. 237—239. R. Halaba *Niektóre problemy rozwoju i działalności Stronnictwa Ludowego w okresie od powstania Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego do utworzenia Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej w latach 1944—1945*. „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego”. T. I, 1959, s. 61—62; W. Skrzydło *Władza. Sto sześćdziesiąt cztery dni „Polski Lubelskiej”*. Lublin 1964, s. 31.

⁵⁷ R. Halaba *Niektóre problemy rozwoju i działalności SL...*, s. 61—62.

⁵⁸ A. Iskrzycki, S. Krzykała *op. cit.*, s. 172; *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego 1944—1947*, s. 42.

⁵⁹ S. Zawadzki *op. cit.*, s. 127—128.

⁶⁰ K. Kersten *op. cit.*, s. 67—68.

⁶¹ W. Skrzydło *op. cit.*, s. 32—33; S. Zawadzki *op. cit.*, s. 120; *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego 1944—1947*, s. 42—43.

⁶² I. Caban *op. cit.*, s. 239.

w wrześniu 1944 roku. W okresie tym w szeregach MO na Lubelszczyźnie było 4455 oficerów, podoficerów i szeregowych⁶³. Tworzenie organów MO napotykało na poważne trudności ze względu na brak umundurowania i uzbrojenia. Mimo szczególnej roli MO do szeregów jej w wielu powiatach, a szczególnie gminach przedostały się elementy związane z podziemiem burżuazyjnym⁶⁴.

Najbardziej związany z PPR od pierwszej chwili jego powstania był aparat Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, w znacznej mierze zasilony, obok żołnierzy Armii Ludowej, przez kadry partyjne. Ogólnie biorąc członkowie PPR stanowili ponad 70% kadry MO i urzędów bezpieczeństwa⁶⁵. Ponad 90% funkcjonariuszy było pochodzenia robotniczego lub chłopskiego⁶⁶.

Szczególnej wagi w województwie lubelskim nabrał w okresie PKWN problem organizacji Wojska Polskiego. Podstawowa część instytucji zapleczka powstającego Wojska Polskiego oraz większość jednostek II Armii i większość jednostek zapasowych rozlokowana została w okresie PKWN na terenie Lubelszczyzny⁶⁷. Miało to duży wpływ na pogłębienie trudności ekonomicznych na tym terenie. Jednocześnie zaś Lubelszczyzna w okresie PKWN stała się głównym terenem walki władzy ludowej z ośrodkami podziemia burżuazyjnego o właściwe oblicze klasowe powstającego Wojska Polskiego⁶⁸. Wszystko to miało istotne znaczenie dla całokształtu sytuacji politycznej w województwie.

Niezależnie jednak od wszystkich występujących trudności przebieg tworzenia Wojska Polskiego przyniósł pomyślne rezultaty. Już od pierwszych chwil wyzwolenia w jego szeregi zgłosiły się na Lubelszczyźnie tysiące ochotników⁶⁹, a w następnych miesiącach większość poborowych⁷⁰. Wśród powoływanych do wojska znaczną liczbę stanowili żołnierze BCh i AK wychodzący z konspiracji⁷¹.

Działalność związana z utworzeniem i rozwojem WP pochłonięła znaczną ilość rezerw ludzkich, szczególnie kadr rewolucyjnych z terenu Lubelszczyzny⁷², co wymagało w konkretnej sytuacji szczególnego wysił-

⁶³ W. Skrzydło *op. cit.*, s. 32, 34—35.

⁶⁴ K. Kersten *op. cit.*, s. 66.

⁶⁵ S. Zawadzki *op. cit.*, s. 120.

⁶⁶ S. Zawadzki, J. Hessel, H. Wolińska *Rola PPR w budowie aparatu państwowego Polski Ludowej. PPR w walce o niepodległość i władzę ludu*. Warszawa 1963, s. 107—108.

⁶⁷ W. Jurgielewicz *Rozbudowa Ludowego Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r.* „Wojskowy Przegląd Historyczny”. 1963 nr 3—4, s. 55—67; 1964 nr 3, s. 9—10, 46—47, 51, 52; *Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943—1945. Wybór materiałów źródłowych*. T. III. Warszawa 1965, s. 12; *Wojna wyzwolenicza narodu polskiego 1939—1945*. Warszawa 1966 — szkice i schematy, szkic nr 63. Rozmieszczenie jednostek Wojska Polskiego na wyzwolonych terenach kraju (jesień—zima 1944).

⁶⁸ K. Kersten *op. cit.*, s. 100—109.

⁶⁹ *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego 1944—1947*, s. 44.

⁷⁰ Ogółem na Lubelszczyźnie do dnia 24 X 1944 r. zgłosiło się do wojska 55 tys. poborowych, co stanowiło około 63% na terenach wyzwolonych. I. Blum *Rola partii w organizacji i kształtowaniu ludowego charakteru Wojska Polskiego*. „Wojskowy Przegląd Historyczny”. 1962 nr 22, s. 72.

⁷¹ *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego 1944—1945*, s. 44.

⁷² Tamże, s. 46—47; W. Jurgielewicz *op. cit.*, s. 1964 nr 3 s. 12—19.

ku ze strony lubelskiej organizacji PPR i innych ugrupowań obozu ludowo-demokratycznego.

W miarę kształtowania się aparatu władzy na Lubelszczyźnie przybierała na sile działalność nad uruchomieniem i rozwojem różnych działów gospodarki narodowej. Zadanie to już od pierwszych chwil wyzwolenia spotkało się ze zrozumieniem podstawowej części lubelskiej klasy robotniczej, która wzięła aktywny udział w zabezpieczeniu a następnie w odbudowie i uruchomieniu przemysłu, komunikacji, łączności i innych dziedzin gospodarki ⁷³.

Już w dniu wyzwolenia podjęła pracę elektrownia w Lublinie. W dwa dni później uruchomiono lubelski wodociąg, a w dniu następnym gazownię ⁷⁴. Do dnia 15 sierpnia naprawiono także sieć elektryczną i kanalizacyjną w Chełmie ⁷⁵. W wyniku działalności administracji gospodarczej i ofiarności robotników do końca 1944 roku w województwie lubelskim rozpoczęły systematyczną produkcję zakłady metalowe i maszyn rolniczych w Chełmie i w Lublinie, cementownia w Rejowcu, garbarnie i fabryka obuwia w Lublinie, cukrownie w Lublinie, Woźuczynie, Klemensowie, Garbowie i Opolu, huty szkła w Lubartowie, Rudzie i Dubecznie, drożdżownia, fermentownia tytoniu, zakłady spirytusowe, fabryka gwoździ w Lublinie, browar w Chełmie, klinkiernia, fabryka mebli i tartak w Zamościu, 8 firm budowlanych w Lublinie i szereg innych zakładów na terenie całego województwa ⁷⁶. Znaczna część produkcji z uruchomionych zakładów przeznaczona była na pokrycie potrzeb armii ⁷⁷.

Znaczne wysiłki skierowano na odbudowę transportu, w pierwszym rzędzie kolejowego, który miał zasadnicze znaczenie dla zaspokojenia potrzeb frontu i armii oraz organizacji życia gospodarczego na terenach wyzwolonych. W dniu 6 sierpnia otwarto ruch kolejowy na linii Dorohusk — Chełm — Lublin — Klementowice i Lublin — Łuków ⁷⁸. We wrześniu uruchomiono linię wąskotorową Werbkowice — Hrubieszów — Strzyżów — Matcze i linię Zamość — Rawa Ruska. W październiku otwarto linię Chełm — Włodawa. Czynna była także rokada kolejowa Lublin — Rozwadów i linia wąskotorowa Nałęczów — Opole Lubelskie ⁷⁹.

⁷³ W. Gołębiowski *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce*. Warszawa 1965, s. 74—76; P. Karpiuk *op. cit.*, s. 61.

⁷⁴ J. W. Gołębiowski *op. cit.*, s. 75; K. Kersten *op. cit.*, s. 144.

⁷⁵ Sprawozdanie kierownika Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów J. S. Hanemana z działalności resortu za czas urzędowania w Chełmie Lubelskim z dnia 10 sierpnia 1944 r. Sprawozdania resortów Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego: Landau, B. Zakrzewska „Polska Ludowa”. Materiały i studia. T. IV, 1965, s. 103.

⁷⁶ Na podstawie: J. W. Gołębiowski *op. cit.*, s. 74—76, K. Kersten *op. cit.*, s. 144—148; P. Karpiuk *op. cit.*, s. 46—47; Sprawozdanie z działalności resortu gospodarki narodowej i finansów z 1944 r. Sprawozdania resortów Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego za okres 22 VII 1944—31 XII 1944. Opublikował J. W. Gołębiowski W: „Polska Ludowa”. Materiały i studia. T. III, 1964, s. 134—139; Sprawozdanie kierownika Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów J. S. Hanemana..., s. 103.

⁷⁷ K. Kersten *op. cit.*, s. 121.

⁷⁸ P. Karpiuk *op. cit.*, s. 52.

⁷⁹ K. Kersten *op. cit.*, s. 124.

Niezależnie od transportów wojskowych i pociągów towarowych uruchomiono również ruch pasażerski⁸⁰.

W dniu 5 sierpnia rozpoczęły działalność poczta, telegraf i telefon w województwie lubelskim. Uruchomione zostały także połączenia lotnicze między Lublinem a Białymstokiem i Rzeszowem⁸¹.

W warunkach szczególnie ciężkiej sytuacji aprowizacyjnej na Lubelszczyźnie ważne znaczenie miała realizacja świadczeń rzeczowych wsi, jako podstawowego źródła zaopatrzenia armii i ludności miejskiej. Realizacji świadczeń rzeczowych towarzyszyły duże trudności.

W okresie od 1 września do 20 listopada 1944 roku Lubelszczyzna wykonała plan dostaw zbóż w 41%, mięsa w 27%, ziemniaków w 39%, paszy w 48%⁸². Na dzień 31 grudnia 1944 roku na Lubelszczyźnie całkowicie wykonały dostawy wszystkich świadczeń rzeczowych powiaty: lubelski, łukowski i radzyński⁸³. Od 90% do 100% plan dostaw zbóż wykonały powiaty: biłgorajski, chełmski, włodawski i zamojski, reszta powiatów wykonała świadczenia w zbożu od 30—50%⁸⁴. Ogólnie województwo lubelskie dostarczyło prawie 54% zboża i ponad 39% ziemniaków odstawionych na terenach wyzwolonych⁸⁵.

W miarę organizacji i stabilizacji życia gospodarczego postępowała rozbudowa i rozwój innych dziedzin życia społecznego na Lubelszczyźnie. Już w dniu 2 sierpnia 1944 roku rozpoczęło działalność Kuratorium Okręgu Szkolnego w Lublinie⁸⁶. W listopadzie 1944 roku w województwie lubelskim było czynnych 1891 szkół powszechnych⁸⁷, do których uczęszczało 258 tys. dzieci oraz 51 szkół średnich, 29 zawodowych i 14 gimnazjów dla dorosłych⁸⁸.

W okresie PKWN w Lublinie założone zostały również podwaliny szkolnictwa wyższego w Polsce Ludowej⁸⁹. Znacznego rozmachu nabrało także życie teatralne w samym Lublinie, nastąpił rozwój sieci kin w województwie. Lublin stał się w tym czasie centralnym ośrodkiem wydawniczym⁹⁰.

⁸⁰ Sprawozdanie z działalności i osiągnięć Ministerstwa Komunikacji od 26 VII 1944 do 22 VII 1945. „Polska Ludowa”. T. III, 1964, s. 153.

⁸¹ P. Karpiuk *op. cit.*, s. 52.

⁸² *Zarys historii Polskiego Ruchu Robotniczego 1944—1947*, s. 65.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ K. Kersten *op. cit.*, s. 114.

⁸⁵ Obliczono na podstawie danych zawartych w pracy P. Karpiuka *op. cit.*, s. 55.

⁸⁶ J. Jakubowski *Odbudowa i reforma szkolnictwa polskiego w pierwszych latach po wyzwoleniu. Z dziejów Polski Ludowej*. Warszawa 1966, s. 210.

⁸⁷ Tamże, s. 211.

⁸⁸ K. Kersten *op. cit.*, s. 216.

⁸⁹ J. Jakubowski *op. cit.*, s. 211.

⁹⁰ Sprawozdanie z działalności Resortu Kultury i Sztuki PKWN za okres od 15 IX do X 1944. „Polska Ludowa”. T. III, 1964, s. 172—173; Sprawozdanie kierownika Resortu Kultury i Sztuki W. Rzymowskiego z działalności resortu za okres od 1 sierpnia do 14 września 1944 roku. „Polska Ludowa”. T. IV, 1965, s. 121—126; Sprawozdanie zastępcy kierownika Resortu Informacji i Propagandy S. Matuszewskiego z działalności za okres do 30 września 1944 r.; sprawozdanie kierownika Wydziału Ogólnego Resortu Informacji i Propagandy Z. Kratko z działalności resortu w październiku 1944. „Polska Ludowa”. T. IV, 1965, s. 126—143; Z. Mańkowski *Kultura — oświata — prasa. Sto sześćdziesiąt cztery dni „Polski Lubelskiej”*. Lublin 1964.

Podjęto również znaczny wysiłek w celu uruchomienia służby zdrowia i opieki społecznej. Zwiększyła się ilość łóżek szpitalnych dla ludności⁹¹.

Od pierwszych dni wyzwolenia Lubelszczyzna stała się głównym terenem walki o zapoczątkowanie i realizację rewolucyjnych przeobrażeń na obszarze „Polski Lubelskiej”. Jednocześnie z uruchamianiem przemysłu rozpoczął się proces przejmowania podstawowych zakładów przemysłowych pod Tymczasowy Zarząd Państwowy. W miarę organizowania się związków zawodowych i komitetów fabrycznych w procesie tym zwiększał się udział klasy robotniczej. Zresztą sam fakt oddolnej inicjatywy robotników w zabezpieczeniu, a następnie często w samorządnym uruchamianiu zakładów, bez udziału właścicieli, oznaczał faktyczne początek ich uspołecznienia⁹².

Już w sierpniu 1944 roku ustanowiono zarząd powierniczy w Cementowni w Rejowcu, właściciele której uciekli do Warszawy⁹³. Podobnie Zarządem Powierniczym objęto kilka mniejszych zakładów w Chełmie, między innymi browar⁹⁴. W Lublinie Resort Gospodarki Narodowej i Finansów PKWN polecił Wydziałowi Przemysłowemu WRN na miejscu dawnego zarządu utworzyć Centralę Garbarni w Lublinie i wprowadzić zarząd powierniczy, składający się z jednego zarządcy (z urzędników-fachowców), jednego przedstawiciela załogi robotniczej i jednego przedstawiciela Wojew. Rady Narodowej⁹⁵. Poza tym przejęte zostały, faktycznie będące pod zarządem komunalnym, zakłady energetyczne⁹⁶. Wprowadzono zarząd państwowy w fabryce obuwia w Lublinie⁹⁷. Na własność ludowego państwa przejęto zakłady tytoniowe i spirytusowe w Lublinie⁹⁸. Obok tego zarządem państwowym objęte zostały także cukrownie oraz część przemysłu spożywczego, drzewnego i szklarskiego.

Proces przejmowania zakładów przemysłowych pod Tymczasowy Zarząd Państwowy nie tylko umacniał pozycję państwa ludowego, ale przyspieszył także odbudowę i uruchomienie podstawowych gałęzi gospodarki narodowej na Lubelszczyźnie. Oznaczał on zarazem nie tylko istotne ograniczenie wpływów burżuazji na Lubelszczyźnie, lecz zarazem zapoczątkował faktyczne wywłaszczenie obszarnictwa, które posiadało znaczny udział w niektórych gałęziach przemysłu województwa.

Decydujące jednak znaczenie dla przemian ekonomiczno-społecznych na Lubelszczyźnie w omawianym okresie posiadała reforma rolna. Ogółem w województwie lubelskim znajdowało się około 44% majątków

⁹¹ Sprawozdanie z działalności Resortu Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia za czas od 1 sierpnia do 30 listopada 1944. „Polska Ludowa”. T. III, 1964, s. 162—172.

⁹² J. W. Gołębiowski *Nacjonalizacja przemysłu...*, s. 74—76. P. Karpiuk *op. cit.*, s. 60—61.

⁹³ *Sprawozdanie kierownika Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów J. S. Hanemana...*, s. 103.

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ *Sprawozdanie kierownika Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów... do 15 sierpnia 1944*. „Polska Ludowa”. T. IV, 1965, s. 105.

⁹⁶ Tamże, s. 104—105.

⁹⁷ *Sprawozdanie z działalności Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów za 1944 r.* „Polska Ludowa”. T. III, 1964, s. 138—139.

⁹⁸ Tamże, s. 139.

i ponad 52% gruntów obszarniczych z terenów wyzwolonych⁹⁹. Obszarnictwo w województwie lubelskim było znacznie silniejsze ekonomicznie i dlatego posiadało bardziej rozległe wpływy polityczne, niż na innych obszarach „Polski Lubelskiej”.

Walka o likwidację własności obszarniczej na Lubelszczyźnie stanowiła decydujące ogniwo na drodze do dalszych przeobrażeń rewolucyjnych. W walce tej czynny udział wzięli przodujący przedstawiciele lubelskiej klasy robotniczej oraz aktywi Wojska Polskiego¹⁰⁰. Chłostwo, które w znacznej mierze znajdowało się jeszcze pod wpływami prawicy ruchu ludowego, bądź nie wierzyło w trwałość władzy ludowej, w początkowym okresie reformy rolnej zachowało się w większości przypadków biernie¹⁰¹. Szerszą aktywność polityczną w walce o wywłaszczenie obszarnictwa przejawiali przede wszystkim robotnicy rolni zorganizowani w komitetach folwarcznych¹⁰².

W miarę jednak realizacji reformy, kiedy państwo ludowe udowodniło, że jest zdecydowane ostatecznie zlikwidować wielką własność ziemską i przekazać ją w ręce najbardziej potrzebujących warstw wsi, zmienił się stosunek chłopów do reformy¹⁰³. Znalazło to wyraz w aktywniejszym udziale w realizacji reformy oraz we wzrastającym poparciu wsi dla innych poczynań władzy ludowej¹⁰⁴.

W rezultacie przeprowadzonej w okresie PKWN parcelacji likwidacja własności obszarniczej na Lubelszczyźnie w 1944 roku została w zasadzie zakończona. W wyniku reformy rolnej w okresie PKWN wieś lubelska otrzymała 116 884 ha ziemi¹⁰⁵. Ziemia ta została podzielona wśród 52 352 rodzin, w tej liczbie 25,8% stanowili robotnicy folwarczni, 11,2% bezrolni, 60,4% chłopci małorolni i 2,6% chłopci średniorolni¹⁰⁶. Reforma rolna, ze względu na ograniczony obszar parcelowanych gruntów, nie mogła rzecz jasna zaspokoić całkowicie zapotrzebowania na ziemię wśród chłopów Lubelszczyzny¹⁰⁷. Spowodowała ona jednak zasadnicze przemiany w stosunkach własnościowych na wsi lubelskiej i przyniosła szybką poprawę sytuacji materialnej biedniejszych warstw wsi.

W trakcie realizacji wszystkich zadań, wynikających z istoty i polityki państwa ludowego, władza ludowa na Lubelszczyźnie napotkała na zaciekły opór klas posiadających i ich organizacji politycznych i wojskowych, działających w podziemiu.

Rozwijający się proces radykalizacji mas i wielka koncentracja, właśnie na Lubelszczyźnie, w drugiej połowie 1944 roku radzieckich i polskich jednostek wojskowych, ograniczyły możliwości obozu kontrrewolucji i zapobiegły w chwili powstania państwa ludowego wybuchowi

⁹⁹ Na podstawie: *Sprawozdanie z wykonania dekretu PKWN z 6 IX 1944 o przeprowadzeniu reformy rolnej na dzień 20 XII 1944*. „Polska Ludowa”. T. III, 1964, s. 145—147.

¹⁰⁰ W. G ó r a *op. cit.*, s. 152—165.

¹⁰¹ H. S ł a b e k *Problem małorolnych chłopów w reformie rolnej z 1944 r.* „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego”. T. II, 1960, s. 17—19.

¹⁰² W. G ó r a *op. cit.*, s. 107—108, 127.

¹⁰³ H. S ł a b e k *op. cit.*, s. 22—30.

¹⁰⁴ Tamże.

¹⁰⁵ W. G ó r a *op. cit.*, s. 85.

¹⁰⁶ Tamże.

¹⁰⁷ Tamże, s. 174.

wojny domowej, spowodowanie której leżało w interesach elementów reakcyjnych.

W tych warunkach, bynajmniej nie rezygnując z planów przywrócenia starych stosunków społecznych, ośrodki burżuazyjne podjęły w oparciu o działalność konspiracyjną próbę niedopuszczenia do realizacji polityki PKWN, przeciwstawienia mas władzy ludowej, zapobiegania wzrostowi wpływów obozu ludowo-demokratycznego w społeczeństwie. Podziemie rozwinęło swoją działalność we wszystkich dziedzinach życia. Doprowadziło to, jak już zaznaczono, do znacznego zaostrzenia walki klasowej. Tylko w okresie od września do grudnia 1944 roku w województwie lubelskim w wyniku działalności terrorystycznej podziemia zginęło 210 osób, w tym 67 członków PPR¹⁰⁸.

Działalność ośrodków burżuazyjnych na Lubelszczyźnie w okresie PKWN w znacznym stopniu skomplikowała warunki istnienia władzy ludowej i wpływała hamująco na rozwój aktywności mas ludowych. Nie mogła ona jednak powstrzymać procesu rewolucyjnych przeobrażeń społecznych.

Rozwój sytuacji na Lubelszczyźnie w okresie PKWN doprowadził do znacznego pogłębienia się procesu radykalizacji mas. Przemocny wpływ na przebieg tego procesu wywierały: klasowy charakter nowej władzy, rewolucyjne przeobrażenia społeczne i postępująca normalizacja wszystkich dziedzin życia. Zmiany w nastrojach i postawie społeczeństwa Lubelszczyzny w tym okresie posiadały różnorodny zasięg i charakter w poszczególnych środowiskach.

Najwcześniej i najbardziej zdecydowanie po stronie władzy ludowej wypowiedziała się znaczna część lubelskiej klasy robotniczej, włączając się od chwili wyzwolenia do aktywnego udziału w realizacji polityki PKWN. Zjawiska te miały bardziej skomplikowany przebieg na wsi lubelskiej. Wiązało się to z silnymi wpływami obszarnictwa i bogatego chłopstwa¹⁰⁹. Decydujące znaczenie dla zmian w nastrojach chłopów na Lubelszczyźnie miała, o czym już była mowa, konsekwentna realizacja reformy rolnej, w wyniku czego znacznie rozszerzyła się baza społeczna władzy ludowej na wsi, obejmując obok robotników folwarcznych także większość małorolnych i część średniaków. Szerokie włączenie inteligencji do pracy w administracji miało niewątpliwie także znaczny wpływ na zapoczątkowanie przemian politycznych i ideowych w tym środowisku.

Z drugiej strony, postępujący proces umacniania się władzy ludowej przyczynił się do rozszerzenia się wśród społeczeństwa województwa tej grupy ludności, która zajmowała postawę wyczekującą i neutralną. Dotyczyło to w pierwszym rzędzie znacznej części chłopstwa, przede wszystkim średniego, drobnomieszczaństwa i inteligencji. Polityka władzy ludowej w stosunku do drobnych przedsiębiorców i kupców neutralizowała także znaczną część tych warstw. Istotne znaczenie dla przemian, zachodzących w nastrojach i postawie społeczeństwa Lubelszczyzny, miała także świadomość ogólnonarodowej istoty walki o ostateczne rozgromienie Niemiec hitlerowskich i wyzwolenie wszystkich ziem polskich, którą władza ludowa określiła i realizowała jako naczelne swoje zada-

¹⁰⁸ N. Kołomejczyk *op. cit.*, s. 43.

¹⁰⁹ W. Góra *op. cit.*, s. 127—132; H. Ślabek *op. cit.*, s. 35—36.

nie. Znaczny wpływ na stanowisko szerokich warstw ludności miało wreszcie postępujące bankructwo polityczne prawicy, co znalazło między innymi wyraz przede wszystkim w klęsce powstania warszawskiego i dymisji rządu Mikołajczyka na emigracji.

W rezultacie rosnącej radykalizacji mas, pogłębiał się również proces polaryzacji wśród społeczeństwa, czemu sprzyjało między innymi kurczenie się politycznych wpływów ośrodków burżuazyjnych. Przy końcu 1944 roku na Lubelszczyźnie przybrał na sile ruch ujawniania się Batalionów Chłopskich, a częściowo również członków Armii Krajowej¹¹⁰.

Niezależnie od wszystkich tych przemian obóz burżuazyjny zachował jednak jeszcze w drugiej połowie 1944 roku znaczne wpływy wśród różnych warstw społeczeństwa. Główną bazę społeczną tego obozu stanowiły elementy burżuazyjne w mieście, wyłączone obszarnictwo, bogaci i część średniorolnych chłopów, poważna część inteligencji, część drobniomieszkaństwa i młodzieży.

Postępująca radykalizacja mas i rozszerzanie się bazy społecznej obozu ludowo-demokratycznego na Lubelszczyźnie odbywały się jednocześnie z rozwojem i umocnieniem zrębów Demokratycznego Frontu Narodowego. Były to dwie oddziaływujące na siebie strony rozwoju rewolucji ludowo-demokratycznej. Umocnienie Frontu Narodowego postępowało w miarę narastania aktywności klasy robotniczej i jej kierowniczej roli we wszystkich dziedzinach życia oraz w toku rozwoju sojuszu robotniczo-chłopskiego¹¹¹. Wyrazem umacniających się wpływów sił ludowo-demokratycznych był polityczny i organizacyjny rozwój rewolucyjnych i postępowych partii i organizacji społecznych w województwie lubelskim w okresie PKWN.

Z chwilą wyzwolenia lubelska wojewódzka organizacja PPR przystąpiła do legalnej działalności. Komitet Obwodowy PPR rozpoczął swoją działalność wraz z wyzwoleniem Lublina. Wyszły z konspiracji również organizacje partyjne w powiatach Biłgoraj, Chełm, Kraśnik, Krasnystaw, Lubartów, Lublin, Puławy, Włodawa i Zamość. Przystąpiono do tworzenia, w oparciu o „istniejące grupy partyjne oraz miejscowy aktyw komunistyczny i lewicowy”, organizacji partyjnych w innych powiatach. Jednocześnie organizowano komitety gminne i nowe organizacje partyjne.

W dniu 5 sierpnia odbyła się w Lublinie pierwsza narada aktywów PPR z powiatów: puławskiego, lubelskiego, włodawskiego, lubartowskiego i z Lublina miasta, z udziałem przedstawicieli kierownictwa partii. W dniach 20—21 sierpnia w Lublinie odbyła się pierwsza wojewódzka konferencja PPR, na której dokonano wyboru Komitetu Obwodowego¹¹².

W połowie września komitety powiatowe PPR istniały już we wszystkich powiatach województwa¹¹³. Partia rozwijała się w toku walki z

¹¹⁰ Tamże, s. 28. *Sprawozdanie Resortu Administracji Publicznej PKWN za okres od lipca do grudnia*. „Polska Ludowa”. T. III, 1964, s. 131.

¹¹¹ S. Krzykała *Front Narodowy. Sto sześćdziesiąt cztery dni „Polski Lubelskiej”*. Lublin 1964.

¹¹² N. Kołomejczyk *op. cit.*, s. 22, 29—30.

¹¹³ N. Kołomejczyk *Rozwój organizacyjny Polskiej Partii Robotniczej w okresie od 1 lipca 1944 r. do grudnia 1945 r. Z najnowszych dziejów Polski 1939—1947*. Warszawa 1963, s. 352.

reakcją i realizacji przeobrażeń społecznych. Stała ona na czele wszystkich rewolucyjnych i demokratycznych sił Lubelszczyzny i stanowiła zarazem ich najbardziej zwarty i zorganizowany oddział.

W końcu grudnia 1944 roku lubelska wojewódzka organizacja PPR skupiała w swoich szeregach 11 766 członków, co stanowiło prawie 55% ogólnego stanu partii na terenach wyzwolonych¹¹⁴. Od wyzwolenia nastąpił prawie 4-krotny wzrost szeregów lubelskiej organizacji partyjnej. Należy jednocześnie wziąć pod uwagę, że właśnie lubelska organizacja PPR delegowała największą ilość członków partii w okresie PKWN do armii oraz do organizujących się centralnych i terenowych organów władzy ludowej na obszarach wyzwolonych.

Około 22% wśród członków wojewódzkiej organizacji PPR w grudniu 1944 roku stanowili robotnicy i 76% chłopi. Inteligencja w szeregach partii zajmowała minimalny odsetek. Byli to przede wszystkim ludzie związani z partią lub lewicą społeczną w okresie międzywojennym albo w latach okupacji¹¹⁵. Skład socjalny lubelskiej organizacji PPR w omawianym okresie wyraźnie odzwierciedla przemiany w układzie sił politycznych, jakie zaszły na Lubelszczyźnie w okresie PKWN. Biorąc ogólnie, w okresie tym lubelska organizacja PPR zaczęła się przekształcać, a w niektórych powiatach przekształciła się w organizację masową¹¹⁶. Rozwój partii na Lubelszczyźnie posiadał istotne znaczenie dla dalszego umocnienia i konsolidacji wszystkich sił ludowo-demokratycznych w województwie i na terenie całej „Polski Lubelskiej”.

W dniach 10—11 września 1944 roku w Lublinie odbyła się konferencja działaczy PPS z terenów wyzwolonych. Lubelszczyzna na tej konferencji była reprezentowana przez przedstawicieli PPS z Lublina miasta, Zamościa, Siedlec, Chełma i innych terenów. Kongres opowiedział się za programem Manifestu Lipcowego oraz na rzecz współdziałania z PPR¹¹⁷. Powstały w ten sposób warunki do rozwoju jednolitego frontu klasy robotniczej.

Już przed konferencją jednolitifrontowi działacze PPS wspólnie z PPR brali czynny udział w powoływaniu rad narodowych, odbudowie i uruchomieniu przemysłu oraz w organizowaniu ruchu zawodowego¹¹⁸. W dniu 9 sierpnia w Lublinie odbył się wiec członków PPS, który „wypowiedział się za udziałem socjalistów w pracach PKWN”. W końcu sierpnia organizacje PPR działały już w Lublinie i Siedlcach¹¹⁹.

Po konferencji wrześniowej działacze PPS przystąpili do odbudowy i umocnienia partii. Odbywało się to jednak w bardzo złożonej sytuacji, w związku ze znacznym zróżnicowaniem stanowisk w ruchu socjalistycznym. Sprzyjała temu stanowi rzeczy destrukcyjna działalność prawicy socjalistycznej skupionej w WRN, która wraz z innymi ugrupowaniami

¹¹⁴ N. Kołomejczyk *op. cit.*, s. 275.

¹¹⁵ E. Mysłowski *op. cit.*, s. 206—207, 208—209, 212; N. Kołomejczyk *PPR...*, s. 44—45.

¹¹⁶ E. Mysłowski *op. cit.*, s. 208.

¹¹⁷ S. Krzykała *op. cit.*, s. 9; B. Syzdek *Powstanie odrodzonej PPS i jej działalność w pierwszych latach Polski Ludowej. Z najnowszych dziejów Polski 1939—1947*. Warszawa 1963, s. 374—376.

¹¹⁸ S. Krzykała *op. cit.*, s. 7—9.

¹¹⁹ B. Syzdek *op. cit.*, s. 374.

obozu burżuazyjnego zwalczała władzę ludową¹²⁰. Trudności te pogłębiał również fakt, że działalność lewicy socjalistycznej na Lubelszczyźnie w okresie okupacji była bardzo słaba.

Mimo powstałych trudności proces rozwoju PPS postępował jednak naprzód. Członkowie jej brali aktywny udział w przeprowadzaniu reformy rolnej w niektórych powiatach¹²¹. W dniu 12 listopada odbyła się w Lublinie pierwsza po wyzwoleniu wojewódzka konferencja PPS, na której wybrano Tymczasowy Okręgowy Komitet Robotniczy PPS¹²². Przy końcu 1944 roku organizacje PPS działały już we wszystkich podstawowych ośrodkach miejskich i zakładach przemysłowych Lubelszczyzny. PPS brała również czynny udział w pracach ruchu związkowego. Wpływ PPS w omawianym okresie ograniczały się w zasadzie tylko do środowisk robotniczych i inteligentkich¹²³.

Niezależnie od stosunkowo ograniczonego zasięgu oddziaływania lubelskiej organizacji PPS w okresie PKWN oraz od występujących w jej łonie, podobnie jak i w całej odrodzonej PPS, wahań, jej powstanie i rozwój oznaczały dalszy proces umacniania się wpływów obozu ludowo-demokratycznego na Lubelszczyźnie.

Z chwilą wyzwolenia radykalni działacze ludowi przystąpili do budowy Stronnictwa Ludowego, stojącego na gruncie sojuszu robotniczo-chłopskiego i realizacji programu PKWN. Działalność tę podjął Komitet Organizacyjny SL, do którego weszli działacze ruchu ludowego, pracujący dotychczas w ZPP, i przedstawiciele „Woli Ludu”. Komitet ten powstał w początkach sierpnia 1944 roku w Lublinie¹²⁴. W tym czasie radykalni działacze ludowi w województwie lubelskim brali już czynny udział w tworzeniu rad narodowych, Milicji Obywatelskiej i Wojska Polskiego.

Powstawanie SL odbywało się jednak w warunkach szczególnie skomplikowanej sytuacji w ruchu ludowym. Związane z obozem londyńskim pravicowe SL „Roch”, wpływy którego dominowały w ruchu ludowym w okresie okupacji, oraz poważna część BCh, podobnie jak i na innych terenach wyzwolonych, w województwie lubelskim nie ujawniły się i prowadziły działalność zmierzającą do izolacji politycznej władzy ludowej na wsi.

Działalność ta miała istotny wpływ na poważne wahania, występujące wśród działaczy i członków ruchu ludowego, którzy z chwilą wyzwolenia wyszli z konspiracji¹²⁵. Nie mogło to jednak powstrzymać pogłębiającego się w miarę realizacji rewolucyjnych przeobrażeń procesu radykalizacji mas chłopskich.

W dniach 17—18 września 1944 roku w Lublinie zebrał się zjazd działaczy ruchu ludowego z terenów wyzwolonych. Zjazd poddał krytyce działalność prawicy ruchu ludowego, poparł założenia programowe PKWN i uznał sojusz robotniczo-chłopski za podstawowy warunek rea-

¹²⁰ Tamże, s. 376—377.

¹²¹ Tamże, s. 377.

¹²² J. Szczeblewski *Kronika najważniejszych wydarzeń w Polsce Ludowej w latach 1944—1964. Z dziejów Polski Ludowej*. Warszawa 1966, s. 395.

¹²³ N. Kołomejczyk *PPR...*, s. 34.

¹²⁴ R. Halaba *Ruch Ludowy...*, s. 269.

¹²⁵ Tamże, s. 269—270; I. Cabań *op. cit.*, s. 236—237.

lizacji dążeń najszerszych mas chłopskich¹²⁶. Zjazd posiadał olbrzymie znaczenie dla całego rozwoju ruchu ludowego. Zapoczątkował on właściwie powstanie radykalnego SL.

W dniu 21 października zebrał się w Lublinie Zjazd Wojewódzki SL. Zjazd wyraził pełne poparcie dla polityki PKWN i ostro potępił działalność prawicy w ruchu ludowym¹²⁷. W ślad za zjazdem wojewódzkim w październiku 1944 roku odbyły się zjazdy powiatowe SL w powiatach: lubelskim, krasnostawskim, lubartowskim, chełmskim i radzyńskim¹²⁸. Do końca roku nie udało się jednak stworzyć organizacji powiatowych SL w niektórych powiatach. Na szczególne trudności radykalny ruch ludowy napotykał w tym okresie w powiatach zagrożonych przez działalność reakcyjnego podziemia: w hrubieszowskim, puławskim, włodawskim, łukowskim, siedleckim i częściowo radzyńskim¹²⁹.

Jedną z podstawowych przyczyn powolnego wzrostu SL na Lubelszczyźnie, podobnie jak i w całej „Polsce Lubelskiej”, stanowiły wyrosłe na gruncie ideologii agraryzmu wahania wśród znacznej części centralnego kierownictwa. Wahania te miały negatywny wpływ również na postawę części działaczy terenowych¹³⁰.

Zmiany personalne, jakie nastąpiły w kierownictwie SL¹³¹, szczególnie zaś realizacja reformy rolnej pozwoliły przezwyciężyć ten kryzys i przyspieszyły organizacyjny rozwój SL, przyczyniając się zarazem do wzrostu aktywnego udziału ludowców w parcelacji ziemi obszarnej, w umacnianiu organów władzy ludowej i w walce z podziemiem¹³². Nastąpiło również znaczne ożywienie działalności politycznej SL wśród chłopów. Stronnictwo cechowały jednak w dalszym ciągu niejednorodność polityczna i brak spójności wewnętrznej¹³³. Ograniczało to ramy zasięgu wpływów organizacyjnych SL. Wpływy te zupełnie nie nadążały w stosunku do rozwoju oddziaływania politycznego radykalnego odłamu ludowego wśród chłopstwa¹³⁴.

Niezależnie od wszystkich tych niedomagań Stronnictwo Ludowe w województwie lubelskim w okresie PKWN było głównym sojusznikiem PPR wśród innych partii i organizacji stojących na gruncie programu Manifestu Lipcowego.

W Lublinie w okresie PKWN rozpoczęło swoją powojenną działalność Stronnictwo Demokratyczne, bazujące na warstwach rzemieślniczych, drobnomieszczańskich i inteligenckich. W dniu 24 września 1944 roku powstał Zarząd Główny SD, który opublikował w kilka dni później swoją Deklarację Programową, opowiadającą się za poparciem polityki

¹²⁶ R. Halaba *Działalność SL w pierwszych latach Polski Ludowej. Z najnowszych dziejów Polski 1939—1947*. Warszawa 1963, s. 392—394.

¹²⁷ R. Halaba *Niektóre problemy rozwoju i działalności SL...*, s. 67.

¹²⁸ I. Caban *op. cit.*, s. 241—242; R. Halaba *Niektóre problemy rozwoju i działalności SL...*, s. 67—68.

¹²⁹ I. Caban *op. cit.*, s. 242.

¹³⁰ E. Bertold *Lubelska reforma rolna*. „Rocznik Lubelski”. T. II, 1959, s. 39—40, 42, 48; R. Halaba *Działalność SL...*, s. 397.

¹³¹ R. Halaba *Działalność SL...*, s. 397.

¹³² R. Halaba *Działalność SL...*, s. 397.

¹³³ N. Kołomejczyk *PPR...*, s. 34.

¹³⁴ Tamże.

PKWN¹³⁵. SD na Lubelszczyźnie w okresie PKWN nie rozwinęło szerszej działalności organizacyjnej, poza samym Lublinem i niektórymi ośrodkami miejskimi¹³⁶. Sam fakt powstania Stronnictwa był jednak odbiciem zmiany nastrojów zachodzących wśród warstw drobnomieszczańskich i rozszerzał platformę społeczną obozu ludowo-demokratycznego.

Powstanie i rozwój na Lubelszczyźnie, obok PPR, odrodzonej PPS, lewicowego SL i załączków SD ukształtowało w drugiej połowie 1944 roku bazę dla rozwoju i działalności Bloku Stronnictw Demokratycznych, jako politycznego trzonu Frontu Narodowego w województwie lubelskim. Było ono rezultatem tryumfu idei współdziałania wszystkich szczerze demokratycznych i postępowych elementów w walce o wyzwolenie narodu i przeobrażenia społeczne. Rozwój i kształtowanie się tego współdziałania w okresie PKWN na Lubelszczyźnie, podobnie jak i na innych terenach wyzwolonych, odbywał się w warunkach olbrzymiego nacisku prawy i wahań w środowiskach działaczy PPS i SL. Wahania te nie miały jednak decydującego wpływu na rozwój i utrwalanie się rewolucyjnych i radykalnych nurtów w społeczeństwie, których zewnętrznym wyrazem było organizacyjne ukształtowanie się Bloku Demokratycznego.

W okresie PKWN nastąpiła na Lubelszczyźnie odbudowa ruchu zawodowego. Z inicjatywą w tej dziedzinie wystąpili przedstawiciele PPR już w pierwszych dniach wyzwolenia Lublina¹³⁷. Aktywna postawa klasy robotniczej wobec ówczesnych problemów politycznych i gospodarczych stworzyła sprzyjające warunki dla rozwoju Związków Zawodowych, który odbywał się jednocześnie z powstawaniem komitetów fabrycznych¹³⁸. Pierwsze organizacje związkowe powstały w województwie lubelskim już w ostatnich dniach lipca w Chełmie i w Lublinie¹³⁹. W dniu 12 sierpnia odbyła się w Lublinie pierwsza po wyzwoleniu konferencja związków zawodowych, w której wzięli udział przedstawiciele zarządów 26 związków zawodowych oraz komitetów fabrycznych. Na konferencji dokonano wyboru Tymczasowej Rady Okręgowej Związków Zawodowych w Lublinie¹⁴⁰.

W październiku 1944 roku odbył się pierwszy okręgowy zjazd Związków Zawodowych w Lublinie¹⁴¹. Tempo rozwoju ruchu zawodowego na Lubelszczyźnie w omawianym okresie zdecydowanie wyprzedzało rozwój organizacji związkowych na innych terenach wyzwolonych. W miesiącu wrześniu 1944 roku związki zawodowe na Lubelszczyźnie zrzeszały już kilkadziesiąt tysięcy członków i Lubelska Rada Związków Zawodowych wystąpiła z inicjatywą utworzenia Ogólnokrajowej Centrali Ruchu Zawodowego¹⁴². Przy końcu 1944 roku związki zawodowe w województwie lubelskim zrzeszały 67 tys. robotników i pracowników, czyli 2/3 członków z terenów wyzwolonych¹⁴³.

¹³⁵ L. Chajn *Stronnictwo Demokratyczne w latach 1944—1949. Z dziejów Polski Ludowej*. Warszawa 1966, s. 297—298.

¹³⁶ N. Kołomejczyk *PPR...*, s. 35.

¹³⁷ J. W. Gołębiowski *Nacjonalizacja przemysłu...*, s. 74.

¹³⁸ Tamże, s. 74—75.

¹³⁹ K. Kersten *op. cit.*, s. 212.

¹⁴⁰ J. Szczeblewski *op. cit.*, s. 392.

¹⁴¹ K. Kersten *op. cit.*, s. 212.

¹⁴² *PPR organizatorem ruchu zawodowego w latach okupacji*. Warszawa 1962, s. 134.

¹⁴³ K. Kersten *op. cit.*, s. 212.

Zasadniczy wpływ na umocnienie kierowniczej roli klasy robotniczej w życiu ogólnopanstwowym miało odradzenie się ruchu związkowego w warunkach współdziałania PPR i PPS, jako jednolitej organizacji. Organizacje związkowe brały aktywny udział w całokształcie życia politycznego i gospodarczego. Stanowiły one najbardziej masowe zorganizowane ognio obozu ludowo-demokratycznego na Lubelszczyźnie w okresie PKWN.

Drugą masową organizacją, która powstała w okresie PKWN był Związek Samopomocy Chłopskiej. Już w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu chłopci małorolni w województwie lubelskim, ze względu na brak własnej organizacji, masowo wstępowali do Związku Zawodowego Robotników Rolnych¹⁴⁴. Stanowiło to wyraz dążeń chłopów pracujących do stworzenia własnej organizacji zawodowo-samopomocowej w celu obrony swoich interesów.

Inicjatywa mas chłopskich znalazła pełne poparcie PPR oraz radykalnych działaczy ruchu ludowego¹⁴⁵. W drugiej połowie grudnia 1944 roku w Lublinie odbył się Wojewódzki Zjazd Chłopski. Wypowiedział się on za utworzeniem ZSch¹⁴⁶. Organizacja ta została ostatecznie powołana do życia na Kongresie Chłopskim Ziemi Wyzwolonych w Lublinie w dniach 30 i 31 grudnia. W skład jej weszły terenowe związki chłopskie¹⁴⁷. Powstanie ZSch było wynikiem rosnącej aktywności politycznej i społecznej szerokich mas chłopskich i znacznie umacniało pozycje sił ludowo-demokratycznych na wsi.

W drugiej połowie 1944 roku na Lubelszczyźnie podjęły również działalność rewolucyjną i lewicową organizacje młodzieżowe. Jako pierwsze już w sierpniu 1944 roku, rozpoczęły działalność „Wici”, posiadające duże tradycje i oparcie wśród młodzieży wiejskiej na Lubelszczyźnie¹⁴⁸. Radykalny aktyw „Wiciowy”, który od początku popierał PKWN, odgrywał tu w omawianym okresie znaczną rolę w walce o dalszą radykalizację mas chłopskich i realizację reformy rolnej¹⁴⁹.

W początkach września 1944 roku rozpoczął działalność organizacyjną w Lublinie Związek Walki Młodych. Nieliczna w okresie PKWN lubelska organizacja ZWM aktywnie uczestniczyła w umacnianiu władzy ludowej. Znaczny był jej udział w parcelacji majątków obszarniczych. W październiku 1944 roku na Lubelszczyźnie do organizacyjnej działalności przystąpiła również OMTUR. W listopadzie 1944 roku z inicjatywy ZWM została powołana do życia Komisja Porozumiewawcza organizacji młodzieżowych¹⁵⁰. Był to dalszy krok na drodze konsolidacji młodzieży w szeregach Demokratycznego Frontu Narodowego.

W okresie PKWN zaszły więc na Lubelszczyźnie istotne zmiany w układzie sił politycznych. Przybrał przede wszystkim na sile proces skupiania się mas robotniczych i chłopskich wokół obozu ludowo-demokratycznego. Oznaczało to dalsze zmniejszanie się bazy społecznej ośrodków

¹⁴⁴ W. G ó r a *op. cit.*, s. 199.

¹⁴⁵ Tamże oraz R. H a l a b a *Działalność SL...*, s. 396—397.

¹⁴⁶ W. G ó r a *op. cit.*, s. 200.

¹⁴⁷ Tamże.

¹⁴⁸ Cz. K o z ł o w s k i *Z dziejów organizacji młodzieżowych w latach 1944—1948. Z dziejów Polski Ludowej*. Warszawa 1966, s. 327.

¹⁴⁹ I. C a b a n *op. cit.*, 238—239.

¹⁵⁰ Cz. K o z ł o w s k i *op. cit.*, s. 325—328.

burżuazyjnych. Procesy te miały istotny wpływ na sytuację na innych terenach wyzwolonych, ponieważ Lubelszczyzna stanowiła w tym okresie polityczne i administracyjne centrum „Polski Lubelskiej”.

Treść tych przemian, jako składowej części rewolucji ludowo-demokratycznej, określała klasowa, robotniczo-chłopska istota władzy i kierownicza rola PPR, partii, która potrafiła połączyć z interesami i dążeniami najszerszych mas program walki o wyzwolenie narodowe i rewolucyjne przeobrażenia społeczne.

РЕЗЮМЕ

Во время освобождения Люблинская область являлась главной базой массового движения и главной кадровой базой народно-демократического лагеря „Польша люблинского периода”. Образование фундамнтов народного государства на этой территории с самого начала проходило в условиях острой классовой борьбы с группировками имущих классов, главные силы которого на освобожденной территории концентрировались тоже в Люблинской области.

Эти группировки имели влияние среди значительных слоев рабочего класса и крестьян. В момент освобождения они пытались захватить власть. Попытка однако окончилась полным провалом, в связи с тем политические и военные организации Лондонского лагеря на территории Люблинской области, также как и других освобожденных территорий, переключились на конспиративную деятельность, направленную против народного государства. Политические трудности, встретившиеся народно-демократическому лагерю Люблинской области после освобождения, были обусловлены низким уровнем общественно-экономического развития области, что нашло выражение в слабости рабочего класса, преимущественно мелкотоварного хозяйства, и в значительном влиянии крупных землевладельцев. В такой обстановке социальные конфликты на территории Люблинской области наиболее остро выступали в деревне среди крестьянства, очень дифференцированного и вместе с тем подверженного разным влияниям и колебаниям.

Особенно усложняло политически трудную ситуацию народной власти в рассматриваемый период также исключительно тяжелое экономическое положение, сложившееся в результате оккупации и военных действий. Тяжелая экономическая ситуация усложнялась одновременно и тем, что главные усилия образующегося народного государства были направлены на то, чтобы увеличить участие Польши в войне с гитлеровской Германией.

Нельзя также обойти факт, что Люблинская область явилась не только колыбелью, но и политическим и административным центром „Польша люблинского периода”, что в значительной мере предопределило остроту классовой борьбы на этой территории.

В этих условиях народная власть должна была не только создавать, начиная от оснований, новый аппарат власти и отстраивать всю систему народного хозяйства и общественной жизни, но притом нужно было формировать условия для углубления процессов радикализации общества и расширения общественной базы, а также политического и организационного укрепления народно-демократического лагеря.

Существенное значение для решения этих задач имели развитие и укрепление возрожденного Войска Польского, как одного из основных факторов консолидации всех демократических и прогрессивных элементов вокруг программы борьбы с фашизмом.

Принципиальное значение для перемен в настроениях широких масс имели начатые Польским комитетом национального освобождения (ПКНО) революционные социальные преобразования. Имеется в виду принятие под временное управление государства основных предприятий и отраслей народного хозяйства, что явилось первым шагом на пути к социалистическим преобразованиям, укрепляло роль и положение рабочего класса и одновременно повлияло на рост его активности в государственном строительстве.

Главный фронт борьбы за массы и укрепление народной власти в рассматриваемый период протекал в деревне, где проживало свыше 3/4 жителей области. Последовательная реализация крестьянской реформы путем немедленной парцелляции помещичьей земли решительным образом ускорила и углубила процессы радикализации крестьянства Люблинской области, укрепила влияние народно-демократического и радикального направления народного движения в деревне, расширила и укрепила базу рабоче-крестьянского союза.

В этих условиях произошло значительное сужение общественной базы и ослабление влияния буржуазных политических центров. Одним из выражений этого явилась в последних месяцах 1944 года легализация значительного количества членов Армии Краевой (АК) и прежде всего Крестьянских Батальонов („Батальоны Хлопске”, БХ) в Люблинской области.

В результате всех этих перемен наступило дальнейшее укрепление народно-демократического лагеря в Люблинской области. Это проявилось в быстром росте рядов Польской Рабочей Партии, в образовании и развитии местных организаций Польской Социалистической Партии, радикальной Крестьянской Партии (Стронництво Людове, СЛ) и Демократической Партии (Стронництво Демократычне, СД), а также массовых организаций. Таким образом создавались фундаменты и основные элементы Демократического национального фронта в Люблинской области в период деятельности ПКНО.

RÉSUMÉ

Au moment de la libération dans la région de Lublin s'est formée la base de masse et celle de cadres du camp populaire démocratique en „Pologne de Lublin”.

La formation sur ce terrain des fondements de l'état populaire se passait dès le commencement dans les conditions de la rude lutte de classes avec les groupements des classes possédantes, dont les forces principales se concentraient aussi au territoire de la voïvodie de Lublin.

Ces groupements gardient encore leurs influences parmi de certaines couches de la classe ouvrière et paysanne. Au moment de la libération ils ont entrepris l'essai de saisir le pouvoir entre leurs mains. Cet essai a manqué lors de quoi les organisations politiques et militaires du camp attaché à Londres dans la région de Lublin, de même qu'aux autres terrains libérés, ont déployé l'activité de conspiration, dirigée contre l'état populaire qui venait de se former.

Les difficultés politiques qui se sont opposées après la libération au camp populaire démocratique dans la province de Lublin avaient été causées par un bas niveau du développement social et économique de cette voïvodie, ce qui trouvait son expression dans la faiblesse de la classe ouvrière, dans la prépondérance de la petite économie individuelle et les durables influences des propriétaires fonciers.

Dans cette situation les conflits dans la région de Lublin devenaient les plus rudes parmi les paysans très différenciés économiquement et en même temps les plus susceptibles à toutes les influences et balancements politiques.

Ce qui augmentait les difficultés politiques du pouvoir populaire c'était une très dure situation économique étant une triste conséquence de l'occupation hitlérienne et des opérations militaires.

Cette crise économique a été aussi aggravée par les problèmes résultant de la nécessité de l'augmentation de la part militaire de la Pologne à la guerre contre l'Allemagne hitlérienne.

Enfin, quant à la région de Lublin, on ne doit pas oublier le fait qu'elle constituait non seulement le berceau, mais aussi le centre politique et administratif de la „Pologne de Lublin” ce qui conditionnait et rendait plus rude le caractère de la lutte de classes sur ces terrains.

Dans ces conditions les autorités populaires ont dû non seulement créer dès les origines un nouvel appareil du pouvoir et reconstruire l'ensemble de la vie économique et sociale, mais en même temps il a fallu former les conditions nécessaires à approfondir les procès de radicalisation de la société et d'épanouissement de la base sociale et politique de la consolidation organisatrice du camp populaire et démocratique.

C'était surtout le développement et la fortification de l'Armée Polonaise Populaire qui eurent l'importance essentielle comme un des facteurs principaux de l'intégration de tous les éléments démocratiques et progressistes autour du programme de la lutte contre le fascisme.

Mais ce n'étaient que les transformations sociales initiées par le Comité Polonais de la Libération Nationale qui ont eu l'importance essentielle pour les modifications dans les opinions politiques des masses de la société.

Il s'agissait d'étendre la direction de l'administration provisoire de l'Etat sur les établissements industriels et les domaines principaux de l'économie nationale ce qui constituait le premier pas à la voie vers les transformations socialistes en fortifiant le rôle et la position de la démocratie populaire et en influant d'une manière efficace le dévelop-

pement de l'activité de la classe ouvrière pour la construction de l'état socialiste.

Le front principal de la domination des masses et de la consolidation du pouvoir populaire traversait surtout la campagne en unissant plus que trois-quart de tous les habitants de cette voïvodie.

La conséquentte réalisation de la réforme agraire par la parcellation immédiate des biens des propriétaires fonciers a accéléré et approfondi d'une manière décisive le procès de radicalisation parmi les paysans de la région de Lublin en renforçant les influences du camp populaire — démocratique et celles du courant radical du mouvement paysan à la campagne, en élargissant et fortifiant la base de l'alliance des ouvriers et des paysans.

Dans cette situation s'est effectuée la diminution de la base sociale et l'affaiblissement des influences des centres bourgeois. Cela trouva, parmi les autres, son expression durant les derniers mois de 1944 dans la mise au jour d'une partie des membres de l'Armée de l'Intérieur et surtout de celle de tous les partisans des Bataillons de Paysans de la voïvodie de Lublin.

En conséquence de tous ces changements se poursuivait la consolidation du camp populaire et démocratique de cette région. Cet état de chose a eu son reflet dans l'accroissement rapide des rangs du Parti Ouvrier de Pologne, dans la formation et l'épanouissement territorial du Parti Socialiste Polonais et des organisations radicales comme la Faction Populaire et la Faction Démocratique et la naissance des organisations de masses.

Ainsi se formaient la charpente et les éléments fondamentaux du Front National Démocratique dans la région de Lublin à l'époque de l'activité du Comité Polonais de la Libération Nationale.